

Ezkutuko amandreak argitara

27 emakume, 27 istorio eta 27 bizibide jaso dituzte Ezkutuko Amandrea proiektuan. XX. mendeko emakumeen bizimodua nolakoa zen ezagutu guran, Lekeitioko emakumeak elkarriketatu dituzte, liburua eta dokumentala osatuz. Jasotakoa kontatu digu Ale Goikoetxea, egileetako batek.

| ALE GOIKOETXEA |

AITTTTA TXIKI

LANA hasi genuenetik denbora asko pasatu da. Tarte horretan hogeita zazpi emakumeren testigantzak jaso, eta egungo Lekeitio ulertzeko ezinbestekoa zaigun iraganari beste kolore eta xamurtasun batez begiratzen ikasi dugu. Itsasoa entzun eta lehen ez bezala, arrain kaxa pisutsuak alde batetik bestera garraiatzen zituzten emakumeak etortzen zaizkit orain burura. Fabrika hitzarekin oster, zortzi, hamar edo hamabi orduz antxoei burua kentzen lan egiten zuten emakumeek betetzen dituzte nire gogoe-tak. Gerra garaiarekin aldiz, kartzelan jaio ote zen gaur egun oraindik ziur ez dakien emakumearen zalantzek ordezkatzeko dituzte ordura arte gerraren gordintasunaz entzundakoak.

Lan honen bitartez, eskola ia zapaldu ere egin ez duten emakumeak ezagutu ditugu. Gerra Zibilaren aurretik, artean neskato zirela eskola utzi eta lanera atera behar izan zuten. Matilde Arrasatek esaterako eskolan izan denik ere ez dauka gogoan, neskame joan behar izan baitzuen umea zela. “Ez nintzen joan, *bapez!* Atzean neukan koadrila eta ezin joan, nik negar

Lekeitioko kabanen (arrain fabrikari), beharrean. Gizona arrantzaren arduraduna izaten bazen ere, portuko lan guztiak emakumeek egin ohi zituzten.

egiten nuen, eskolara joan nahi nuelako” gogoratzen du oster, Gregori Goitiak.

Euskarazko izenak jomuga

Gerraostean eskolan izan zirenak ere ez zituzten garai xamurrak igaro. Euskararekin borroka handia izan zen Lekeitioko ikastetxeetan. Eskola guztiak gaztelaniaz hartzen zituzten. Ikasleek debekatuta zuten irakasleekin zein beraien artean euskaraz egitea eta zigorra zen arau hori betearazteko bidea. Irribarretsu gogoratzen du Mila Mendiak euskaraz hitz egiteagatik mojek “*a barrer, a barrer*” agintzen ziotela. Baina auzi gatazkatsuen euskarazko izenen kontrakoa izan zen. Frankismoko mojek euskarazko izenak gaztelaniazkoengatik ordezkatzeko erabaki zuten. Maria Milagros Arrasatek bere ikasgelan legea ezarri zuten unea gogoratzen du; orduetik aurrera Karmele Carmen izango zela, Miren Maria, Maitena Amanda... Kartoizko maleta hartu eta “banoa” esan zuen Arrasatek, “niri ez dit inork izena kenduko”, eta gehiago itzuli ez.

EMAKUMEAK XX. MENDEAN

Emakume bakan batzuek baino ez zituzten goi mailako ikasketak burutu, gehienek lan mundura jauzi egin behar izan baitzuten. Teodora Goitizek esaterako, irakasleak ikasten jarraitzeko gomendatu arren, etxean dirurik ez zela eta okindegian hasi behar izan zuen lanean 12 urte baino ez zituenean. Neba-arreben artean gainera, bakarren bati ikasteko aukera aitortzen bazitzaion, mutilak izaten ziren zer edo zer ikasi ahal izaten zuten bakarrak. Terese Eigurenek ere, suminduta gogoratzten du beraien etxean hiru neba-arrebetatik bakarrak ikasi zuela, mutilak.

Lanordua kantuan eta kontu kontari igarotzen bazituzten ere, ordutegi barik eta baldintza gogorretan egin ohi zuten lan. Sarri asko gainera, gizonen baino alogera baxuagoak jaso ohi zituzten. Itxaropena Bengoetxeak gaztaroko sasoi arrain fabrikara lotuta eman zuen: “Ordu asko. Ez genuen ordurik. Hantxe beharra amaitu artean, ez genuen ordurik. Binaka enkargatuaren etxera jatera eta bueltan kabanara [arrain fabrikara]. Egoten ginen gaueko zazpiak arte, baina gero, ostera ere deskantsatu eta zortzi eta erdietan hasi eta hamabi eta erdiak edo ordu bata arte beharrian. Halantxik zela eta halantxik. 16 ordu egin behar zen beharra, 16. Zortzi egin behar baziren, ba zortzi. Gauza zetorren modura. Edukitzen genituen umeak eta egun batzuetara kabanara ostera ere beharrean. Baina beti pozik! Beti umore onean! Orduan kabanetan, egun guztian egoten ginen kantatzen”.

Lanera gazte joandakoek beraien soldata amari eman behar izaten zioten, etxean amak izaten zuelako ekonomia kudeatzearen ardurara. Hala eta guztiz ere, gerraostean oraindik neska eta mutilen alogeran ezberdintasun handiak egoten ziren. “Sarritan esaten nuen nik: gizonen beharrak egiten gaude eta andreen diruagatik. Behar asko eta diru gutxi”, dio Teodora Aboitizek.

Gizona arrantzaren arduraduna izaten bazen ere, portuko lan guztiak emakumeek egin ohi zituzten. Dei egitekoek gizonak itsasora joateko deia darrez esnatzen zituzten, sare-eginek aldiz, apurtutako trainak konpondu, eta arrainak itsasontzitik kamioietara garraiatzen ere emakumeak ibiltzen ziren, arraina saltzen... Gregori Goitiz arrantziale etxeen azpian deiez aritzen zen, goizeko bostetan: “Fulanooo gora jaungoikoaren izenean itsasora joateko!”. Bittori Larreategik ostera, portuan harri ikatzak buruan hartuta gogoratzten ditu garaiko emakumeak.

Tartean Gerra Zibila bizitzea ere egokitu zitzaion emakume askori eta ez zuten gutxi sufritu. Ilea moztuta eta errizino-olioa edan

Herriak herriarentzat egina

Leketio herri txikia izanik, nahi baino arinago zabaldu zen bi neska hirugarren begia lepo gainean hartuta herriko emakumeak itauntzen genbiltzala. Jakin-minez, prestutasunez eta ekarpenak egiteko irrikaz gerturatu zaizkigu herritarrak. Aulkiak alde batetik bestera mugitzeko, argazki zaharrak ekartzeko, musika jartzeko, aktore lanetan aritzeko... Ordu txikiak arte lan egitea egokitu zaie batzuei, eta denok ala denok osatu dugu gure herri txiki honetako historia biltzen duen lan xume hau.

ondoren kalerik kale erabili zituzten, edo gizona espetxean izan eta etxe gabe laga zituzten, edo gudarien zaindari eta erizain aritu ziren mugaz harago...

Hegazkinen hotsa entzun eta koba edo ezkutalekuetan hartzen zuten babes gerra sasoiaren Lekeition geratu zirenek. Jolas moduan

gogoratzen ditu Josune Torrealdaik une haiek: “Kobetara arin-arinka. Abioia ikusten genuerako ezkuta. Bazkaria ere, amak-eta arinago eginda errotan zuten, eta koban geundela, hantxe jaten genuen bazkaria. Gero kurika... Olgetan ibiltzen ginen eta kanpaiak jotzen zuenean... dza!”.

Testuinguru hartan, belaunaldi hauei gaztaroa Elizaren begiradapean bizitzea egokitu zitzaion. Giza harreman eta jarrera guztiak baldintzatuta zeuzkaten. Orduko moralak finkatutako patroiak jarraitu behar zituzten, horien artean izaera egokia taxutzeko jarraibideak. Jantzera, esaterako, zintzotasunaren edo ganoraren ezaugarria zen. Karmen Murelagak irribarrez oroitzen du herriko abadeak emakume bat elizkizunetik kanporatu zuen unea, prakak jantzita joan zelako elizara.

Sexuari buruzko uste okerrak

Mutilekin izaten zituzten harremanetan bizitako ikara eta tentsioak azpimarratu dizkigute, ezkutuan ibili beharra. Harreman horiek oso azalekoak izan behar zuten, nobio garaian behintzat. Gutxi batzuek ez ezkontzeko erabakia hartu bazuten ere, gehiengoak, bizi-legeari jarraituz, “gizon ona bilatu eta ezkondu” egiten zen. Une horretara arte, gizonekin hain estu sekula egon gabeak ziren emakume gehienak. Tere Eigurenek aipatu digu sexuari buruz aurrez entzundakoak eta ezkontzaren ostean izandakoak ez zirela bat etorri: “Libre zenuela sexua, baina gehiago ez genekien! Eta nahi ez bazenuen ere, egin behar *sexo*”. Ane Miren Sustaetak berriz, entrenamendu falta nabarmendu du algararen artean, “honela izaten dela eta bestela izaten dela, ba kalean enteratzen zinen. Eta ez ginenez joan entrenatuta, ba lehenengo gauari itxaron behar”.

Ezkondu eta umea ekartzea zen emakume hauen betebeharrak nagusia, umerik ekartzen ez zuenari kapoia zeritzon. “Ezkontzen zinen eta lehenengo misioa umea ekarri behar. Derrigor zen umea ekartzea”, dio Sustaetak. Arrasateren hitzetan, “ez zegoen telebistarik, ez zegoen irratiarik; afaldu, argia ez gastatzearen neguan zortzietarako ohean, eta honetarako, horretarako eta besterako denbora zenuen, eta ume asko ekartzen ziren”. Seme-alabak etxean eta halamoduz ekarri zituzten mundura elkarriketatu ditugun emakume

ITXAROPENA BENGOTEXEA

AITZIBER IZAGIRRE

nagusiene. Teresa Erkiagak harrotasunez dio zazpi haurrak etxean izan zituela, auzoko emakume baten laguntzaz.

Ezkondutuan, emakumeek bere gain hartzen zuten etxearekin zerikusia zuen guztia. Gizonak kanpoan egindako lanaren diru-saria etxera ekartzeaz arduratzen ziren. Etxeko nagusiak eta seme-alabak jagon eta hezteko ardura emakumearena zen, eta sarritan ama eta alaben artean banatzen zituzten lan horiek. Garaiko ezkontza kontratuak banaezinak ziren. Hori dela-eta, emakume ugari eutsi beharraz mintzo dira. “Aguanta! Hantxe aguanta! Nik neuk bai behintzat. Gaurko gazteak nik eroan neban bizimodua eroatekotan, apartatuko ziren denak”, dio Karmen Murelagak. Egoera ezin jasan eta alkoholean penak itozteko hautua egiten zuten emakumeak ere izan ziren, baina gizonak ez bezala, etxean eta ezkutuan edaten zuten.

Heriotzak soilik bana zezakeen ezkontutako bikotea. Mari Tere Gabiola alargun geratutako emakumeen egoeraren inguruan mintzo da: “Negar egiteko astirik ere ez! Hurrengo egunean beharrera joan behar, bestela jatekorik ez. Alargunak txarto eta batzuek esaten zutena, batzuk ezkondu beha-

Ezkerreko irudian, 300 kiloko kupela garraiatzen.

Eskuinean, sare-eginak, apurtutako trainak konpontzen. Kostako herria izanik, arrantzarekin lotutako lanbideak ziren nagusi Lekeition, ezinbestean.

rragatik. Orduan umeak ere asko zeuden, hiru edo lau ume. Zeure beharraz haiek umeak zelan altxatuko zenituen, ezinezkoa!”.

Herriari egindako ekarpena zenbait da. Emakumeek beren hondar alea jarri zuten han eta hemen: euskalgintzan, ikastolen sorreran, herrigintzan eta baita politikan ere. Sustaetak adibidez ikastolako sortze eta eratzeko prozesuan emakumeak gogoratzen ditu buru-belarri lanean. Emakume zintzo eta eskuzabalak ziren kostako emakume kresaldun hauek, Angela Uribarrenen esanetan: “Didarra egiten zuten, zarata, baina bestela eskutan bihotza zuten andreak ziren”.

Gaur, askatasun eta baliabide gehiago dituzte emakumeek. Etxetik kanpo lan egin dezakete, soldata jaso (nahiz eta beti parekoak ez izan), aukeratutako ikasketak egin, ezkontza-konpromisoa legez apurtu, gura duen momentuan seme-alabak izatea erabaki... Guk aurreko belaunaldietako emakumeen oinordetza jaso dugu, ondare aberatsa hartatik ikasten jarraitzeko, gorde beharrekoa gordez eta aldatu beharrekoa aldatuz. Baina, batez ere, jakinez norberaren baitan ernatu eta hazten dela norberaren oinarriko askatasuna. ■

FEMINISMOAZ DANOK AURRERA GOAZ MARTXOAK 8

ARRASATEKO UDALA
AYUNTAMIENTO DE MONDRAGÓN

